

ISSN 2349-638X

REVIEWED INTERNATIONAL JOURNAL

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

MONTHLY PUBLISH JOURNAL

VOL-II

ISSUE-X

OCT.

2015

Address

- Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
- Tq. Latur, Dis. Latur 413512
- (+91) 9922455749, (+91) 9158387437

Email

- editor@aiirjournal.com
- aiirjpramod@gmail.com

Website

- www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

लातूर तालुक्यातील फळबाग शेती समस्या व उपाय

प्रा.डॉ. सुरेश जे. फुले.

सहयोगी प्राध्यापक

संशोधन मार्गदर्शक

राजर्षी शाहु महाविद्यालय, लातूर

प्रा.शेख शहिजादिबानु महेबुब

संशोधक

मातोश्री केशरबाई काळे

अध्यापक महाविद्यालय, लातूर

‘फळबाग शेती’ ही बऱ्याच प्रमाणात स्पष्ट होणारी अशी संकल्पना आहे. अन्नोत्पादनासाठी झाडे व झुडपे यांचे रोपण व संगोपन या क्रिया यामध्ये अभिप्रेत आहेत. कठीण फळे यांचे उत्पादन ही प्रमुख उद्दिष्टे या शेतीची आहेत. व बऱ्याच वेळेस विशाल उद्यानाचेही हे एक अंग असते. त्याठिकाणी सौंदर्य वृद्धी व उत्पादन ही प्रमुख उद्दिष्टे या शेतीची आहेत. समशीतोष्ण कटीबंधातील बऱ्याच फळबागात त्यांची आखणी एखाद्या जाळी सद्दश्या उभ्या आडव्या रेषेमध्ये केलेली असते वृक्ष ओळीचे दरम्यान गुरे व पशुचारण, चारा, वैरण हे ही साधले जाते. त्यामुळे फळ तोडणी व देखभाल या दोन्ही गोष्टी सोप्या होतात.

फळबाग शेती व बऱ्याच वेळेस विस्तृत जलाशयांच्या सानिध्यात केली जाते. त्यामुळे हवामानाच्या अत्यंतिकेपासून रक्षण होऊ शकते.

पण शेती हा व्यवसाय पारंपारीक पद्धतीने न करता जर अधुनिक पद्धती केला.शेतीतील पडीक जमीनीचा परीपूर्ण वापर करण्यासाठी फळबाग शेती हा अत्यंत महत्वपूर्ण व सोपा पर्याय आहे. पण आपल्या देशात या व्यवसाया विषयी बऱ्याच अंशी उदासीनता आढळून येते.

कृषी भूमीउपायोजन आणि फळबाग क्षेत्र संकल्पना.

पिक	वर्ष	मंडळ					एकूण
		लातूर	कासारखेडा	गातेगाव	मुरुड	तांदळजा	
आंबा	२००३-०८	१०३.२५	२४.००	३४.४०	१६.८०	२२.००	२००.४५
		(१८.१२%)	(४.२२%)	(६.०५%)	(२.९५%)	(३.८६%)	(३५.२१%)
	२००८-१२	१०३.५०	२४.००	५०.६०	३४.००	२२.००	२३४.१०
		(१८.२२%)	(४.२२%)	(८.९०%)	(५.९८%)	(३.८६%)	(४१.२१%)
	बदल	(०.१०%)	(०.००%)	(२.८५%)	(३.०३%)	(०.००%)	(६.००%)
चिकू	२००३-०८	८.२०	०.००	५.००	५.००	५.००	१८.२०
		(०.१४%)	(०.०%)	(०.८८%)	(०.८८%)	(०.८८%)	(३.२०%)
	२००८-१२	५.००	०.००	०.००	५.००	५.००	१५.००
		(०.८८%)	(०.०%)	(०.००%)	(०.८८%)	(०.८८%)	(२.६४%)
	बदल	(०.७४%)	(०.००%)	(०.८८%)	(०.००%)	(०.००%)	(-०.४६%)
केळी	२००३-०८	१.००	०.००	०.००	०.००	०.००	१.००
		(०.०१%)	(०.०%)	(०.००%)	(०.००%)	(०.०%)	(०.१७%)
	२००८-१२	४.००	०.००	१.६०	४.००	३.००	१२.६०
		(०.७०%)	(०.००%)	(०.२८%)	(०.७०%)	(०.५२%)	(२.२१%)
	बदल	(०.६९%)	(०.००%)	(०.२८%)	(०.७०%)	(०.५२%)	(२.०४%)
मोसंबी	२००३-०८	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
		(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)
	२००८-१२	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
		(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)
	बदल	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)
पपई	२००३-०८	१.८०	०.००	०.००	०.६०	०.००	२.४०
		(०.३१%)	(०.०%)	(०.००%)	(०.१०%)	(०.००%)	(०.४२%)
	२००८-१२	५.५०	०.००	१.६०	४.६०	३.२०	१४.९०
		(०.९६%)	(०.०%)	(०.२८%)	(०.८०%)	(०.५६%)	(२.६२%)
	बदल	(०.६५%)	(०.००%)	(०.२८%)	(०.०७%)	(०.५६%)	(२.२०%)
पेरू	२००३-०८	३२.७०	५.००	१५.४०	१२.४०	६.३०	७१.८०
		(५.७५%)	(०.८८%)	(२.७१%)	(२.१८%)	(१.१०%)	(१२.६४%)
	२००८-१२	२८.००	५.००	११.००	६.००	२.००	५२.००
		(४.९२%)	(०.८८%)	(१.९३%)	(१.०५%)	(०.३५%)	(९.१५%)
	बदल	(-०.८३%)	(०.००%)	(-०.७८%)	(-१.१३%)	(-०.७५%)	(-३.४९%)
डांडीव	२००३-०८	८.२०	०.००	०.००	१.१०	०.००	९.३०
		(१.४४%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.१९%)	(०.०%)	(१.६३%)
	२००८-१२	१५.००	०.००	५.००	५.४०	०.००	२५.४०
		(२.६४%)	(०.००%)	(०.८८%)	(०.९५%)	(०.००%)	(४.४७%)
	बदल	(१.२%)	(०.००%)	(०.८८%)	(०.७५%)	(०.००%)	(२.८४%)
अंजीर	२००३-०८	१.००	०.००	०.००	०.००	०.००	१.००
		(०.१७%)	(०.००%)	(०.००%)	(०.००%)	(०.०%)	(०.१७%)
	२००८-१२	५.००	०.००	०.००	०.००	०.००	५.००
		(०.८८%)	(०.००%)	(०.००%)	(०.००%)	(०.०%)	(०.७१%)
	बदल	(०.७%)	(०.००%)	(०.००%)	(०.००%)	(०.०%)	(०.७१%)

बोर	२००३-०८	१०.७०	०.००	६.१०	८.००	०.००	२४.८०
		(१.८८%)	(०.०%)	(१.०७%)	(१.४०%)	(०.०%)	(४.३६%)
	२००८-१२	१७.५०	०.००	६.२५	८.००	०.००	३१.७५
		(३.०८%)	(०.००%)	(१.१०%)	(१.४०%)	(०.००%)	(५.५८%)
	बदल	(१.२%)	(०.००%)	(०.०३%)	(०.००%)	(०.००%)	(१.२२%)
आवळा	२००३-०८	०.००	०.००	०.००	१.२०	३.००	४.२०
		(०.०%)	(०.०%)	(०.००%)	(०.२१%)	(०.५२%)	(०.७३%)
	२००८-१२	०.००	०.००	५.००	६.००	४.००	१५.००
		(०.०%)	(०.०%)	(०.८८%)	(१.०५%)	(०.७०%)	(२.६३%)
	बदल	(०.०%)	(०.००%)	(०.८८%)	(०.८४%)	(०.१८%)	(-१.५७%)
सिता फळ	२००३-०८	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
		(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)
	२००८-१२	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
		(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)
	बदल	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)
लिंबू	२००३-०८	६.००	२.००	१.९०	३.००	३.४०	१६.३०
		(१.०५%)	(०.३५%)	(०.३३%)	(०.५२%)	(०.५९%)	(२.८६%)
	२००८-१२	६.३०	२.००	१५.००	३.००	४.००	३०.२०
		(१.१०%)	(०.३५%)	(२.६४%)	(०.५२%)	(०.७०%)	(५.३९%)
	बदल	(०.०५%)	(०.००%)	(२.३९%)	(०.००%)	(०.११%)	(२.४५%)
द्राक्षे	२००३-०८	१०१.६०	२७.४०	४८.८०	२७.३५	५३.६०	२५८.७५
		(१७.८८%)	(४.८८%)	(८.५९%)	(४.८९%)	(९.८३%)	(४४.९९%)
	२००८-१२	१०६.००	२५.००	२४.८०	६०.००	४०.००	२५५.८०
		(१८.६६%)	(४.४०%)	(४.३६%)	(१०.५६%)	(७.०४%)	(४४.९९%)
	बदल	(०.७८%)	(-०.४२%)	(०.००%)	(५.७५%)	(-२.३९%)	(०.००%)
संत्री	२००३-०८	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
		(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)
	२००८-१२	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
		(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)
	बदल	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)	(०.०%)
एकूण	२००३-०८	२७४.४५	५८.४०	१०६.२०	७५.४५	९३.३०	६०७.८०
फळबाग		(१००.०%)	(१००.०%)	(१००.०%)	(१००.०%)	(१००.०%)	(१००.०%)
खालील	२००८-१२	२९५.८०	५६.००	१२०.८५	१८१.००	८३.२०	७३६.८५
क्षेत्र		(१००.०%)	(१००.०%)	(१००.०%)	(१००.०%)	(१००.०%)	(१००.०%)

आंबा

लातूर तालुक्यातील मंडळनिहाय आंबा फळबागा खालील क्षेत्र:लातूर तालुक्यात २००३ ते २००८ या काळातील आंबा फळबागाखालील क्षेत्र हे २००.४५ हे (३५.२१ टक्के) आढळते. तर ५ टक्के पेशा कमी आंबा फळबाग उत्पादन क्षेत्रात मुरुड व तांदुळजा या तीन मंडळांची नोंद झाली आहे. तर ५ ते १५ टक्के गातेगाव मंडळाची तर १० ते १५ टक्के पेशा जास्त आंबा फळबाग उत्पादनात लातूर मंडळात झालेली आढळते. उत्पादन :

चिकू

लातूर तालुक्यात २००३ ते २००८ या काळातील चिकू फळ बागाखालील क्षेत्र १८.२० हेक्टर ३.२० टक्के इतके आढळते. तर ० टक्के ते १ टक्के मध्ये लातूर, मुरुड व तांदुळजा हे मंडळाची नोंद झाली आहे. (नकाशा क्र ४.२)

तर मूल्यबदल हा कासरखेडा, मुरुड व तांदुळजा येथे झाला असून ० टक्के पेशा जास्त बदल लातूरव गातेगाव मंडळात झाला आहे (नकाशा क्र ४.२ ब)

केळी

लातूरतालुक्यातील मंडळनिहाय केळी फळबागाखालील क्षेत्र: हेक्टर (०.१७ टक्के) इतके आढळते. तर ० टक्के यात कासारखेडा, गातेगाव, मुरुड व तांदुळजा हे चार मंडळाची नोंद झाली असून १ टक्के पेशा कमी केळी फळबागायत क्षेत्रात लातूरमंडळाची झालेली आढळतात.

तर मूल्यबदल हा ० टक्के कासारखेडा मंडळात झालेल्या आहे.

संत्री

लातूरतालुक्यातील मंडळनिहाय संत्री व मोसंबी फळबागायती क्षेत्र हे ९१.० हेक्टर (० टक्के) इतकी नोंद झाली असून लातूरकासरखेडा, गातेगाव, मुरुड तांदुळजा, या पाचही मंडात जी ०.१ टक्के इतकी नांदे आहे.(नकाशा क्र ४.४ अ) तरी मूल्यबदल हा पाचही मंडळात ० टक्के आहे. (नकाशा क्र ४.४ ब)

पपई

लातूर तालुक्यातील मंडळनिहाय पपई फळबागायतीखालील क्षेत्र लातूरतालुक्यात २००३-०८ या काळातील पपई फळबागाखालील क्षेत्र २.४० हेक्टर (०.४२ टक्के) इतके असून आढळते. ० टक्के ते ३० टक्के क्षेत्र कासारखेडा, गातेगाव व तांदुळजा मंडळात असून ०.३० टक्के जे ०.६० टक्के पेशा कमी

पपई खालील तांदुळजा जर ०.६० टक्के ते ०.१०० टक्के पेक्षा मी लातूरव मुरुड मध्ये नोंद झाली आहे (नकाशा क्र ४.५)

तर मूल्यबदल हा ० टक्के ते ०.१० टक्के हा मुरुड मंडळात असुन ०.१० टक्के ते ०.३० टक्के पेक्षा कमी गातेगाव मंडळात तर ०.३० टक्के ते ८० टक्के पेक्षा कमी मूल्य बदल हा लातूरव तांदुळजा मंडळात नोंद झालेली आढळते.

(नकाशा क्र ४.५ ब)

पेरू

लातूर तालुक्यात २००३—०८ या काळातील पेरू फळबागाखालील क्षेत्र हे ७१.८० हेक्टर (१२.६४ टक्के) इतके आढळते. तर ०.६५ टक्के ते ०.९० टक्के पेक्षा कमी क्षेत्र हे तांदुळजा व कासारखेडा या मंडळात नोंद झालेली आढळते. तर १.०५ टक्के ते २ टक्के पेक्षा कमी क्षेत्र हे मुरुड गातेगाव या मंडळात नोंद झालेली आढळते तर २ टक्के ते ५ टक्के मध्ये पेक्षा कमी क्षेत्राची नोंद लातूरसर्कल मध्ये झालेली आढळते.

तर मूल्यबदल हा ०.१ टक्के पेक्षा कमी क्षेत्र हे कासारखेडा मंडळात नोंद झालेली आहे. तर ०.७५ टक्के ०.९० पेक्षा कमी लातूरमंडळ तर ०.९० ते १.२० बदल हा सर्वात जास्त बदल मुरुड मंडळात झालेला आढळतो. (नकाशा क्र ४.६ ब)

अंजीर

लातूर तालुक्यातील मंडळनिहाय अंजीर फळबागाखाली क्षेत्र लातूरतालुक्यातील २००३—०८ या काळातील अंजीर फळबागाखालील क्षेत्र १.०० हेक्टर (०.१७ टक्के) असुन ०.१ पेक्षा कमी क्षेत्र हे कासारखेडा गातेगाव, मुरुड तांदुळजा या मंडळात नोंद झालेली आढळते.

तर मूल्यबदल हा ०.१ टक्के पेक्षा कमी क्षेत्र हे कासारखेडा, गातेगाव, मुरुड, व तांदुळजा मंडळात तर १.५० टक्के पेक्षा जास्त लातूर मंडळाची नोंद होते.

बोर

लातूर तालुक्यात बोर फळबागायती क्षेत्र लातूर जिल्ह्यात वर्ष २००३ ते २००८ काळातील बोर फळबागायत क्षेत्र २४.८० हे. (४.३६ टक्के) इतके आढळते. तर ०.१ टक्के पेक्षा कमी कासारखेडा व तांदुळजा सर्कल मध्ये आढळते तर ०.१ टक्के ते १.५ टक्के पेक्षा कमी मध्ये गातेगाव व मुरुड, मंडळाचा

समावेश होतो. तर १.३ टक्के पेशा जास्त मध्ये गातगाव मंडळाची नोंद होते तर १ टक्के पेशा जास्त बोर फळबागायतदार क्षेत्रामध्ये लातूरनॉंद होते. (नकाशा क्र ४.९ अ)

तर मूल्यबदल हा ०.१ टक्के पेशा कमी कासारखेडा व मुरुड , तांदुळजा मंडळाची क्षेत्र नोंद आढळते तर ०.१ टक्के ते ०.५ टक्के मध्ये गातेगाव मंडळाची नोंद होते तर १ टक्के पेशा जास्त बोर फळबागायतदार क्षेत्रामध्ये लातूरमंडळाची नोंद होते.(नकाशा क्र ४.९ ब)

आवळा

लातूरतालुक्यातील मंडळनिहाय आवळा फळबागायत क्षेत्र लातूरतालुक्यात २००३-०८ या काळातील आवळा फळबागायत क्षेत्र ४.२० हेक्टर (०.७३ टक्के) आढळते. तर ०.१ पेशा कमी क्षेत्रात लातूर. कासारखेडा, गातेगाव या मंडळाची आहे तर ०.५० टक्के ते ०.९० टक्के पेशा जास्त मध्ये तांदुळजा व गातेगाव मंडळाची नोंद होत आहे. तर १ टक्के पेशा जास्त आवळा फळबाग क्षेत्राची नोंदही मुरुड मंडळात झाली आहे.

तर मूल्यबदल हे ०.१ टक्के पेशा कमी लातूर व कासारखेडा या मंडळात झाले असून तर ०.१ टक्के ते ०.२० टक्के क्षेत्राची नोंद तांदुळजा मंडळात तर ०.८० टक्के पेशा जास्त मध्ये आवळा फळबागायत क्षेत्राची नोंद मुरुड व गातेगाव क्षेत्राची झाली आहे.

सिताफळ

लातूर तालुक्यातील मंडळनिहाय सिताफळ बागायत क्षेत्र ० टक्के असून प्रत्येक मंडळातील लातूर, कासारखेडा, गातेगाव, मुरुड व तांदुळजा ० टक्के नोंद झालेली आढळते .(नकाशा क्र ४.११ अ)

तरी मूल्यबदल सुध्दा प्रत्येक मंडळात ० टक्के च आढळून येता.(नकाशा क्र ४.११ ब)

लिंबू

लातूरतालुक्यातील मंडळनिहाय लिंबू फळबाग क्षेत्र लातूर तालुक्यात २००३-०८ या काळातील लिंबू फळबागायत क्षेत्र हे १६.३० हेक्टर (२.८६ टक्के) असून ०.४० टक्के कमी क्षेत्रात गातेगाव व कासारखेडा मंडळाची नोंद झाली असून ०.५० टक्के ते ०.६० टक्के मध्ये मुरुड व तांदुळजा या मंडळाची नोंद झाली असून १ टक्के पेशा जास्त लिंबू फळ बागायत क्षेत्रामध्ये लातूरमंडळाची नोंद झालेली आढळते.

तर मूल्यबदल हा ० टक्के पेशा कमी लिंबू फळबाग क्षेत्र हे कासारखेडा व मुरुड मंडळात आढळते. तर ० टक्के ते ०.५ टक्के मध्ये लातूर ते तांदुळजा मंडळाची नोंद असून २ टक्के पेशा जास्त मूल्यबदल हा गातेगाव मंडळात झालेला आढळून येतो.(नकाशा क्र ४.१२)

द्राक्ष

लातूरतालुक्यातील मंडळनिहाय द्राक्ष फळबाग क्षेत्र लातूरतालुक्यातील २००३-०८ या काळातील द्राक्ष फळबाग खालील क्षेत्र हे २५८.७५ हेक्टर (४४.९९ टक्के) इतके असुन ५ टक्के पेशा कमी क्षेत्र हे कासारखेडा व मुरुड हा मंडळात झालेली असुन ७ टक्के पेशा जास्त क्षेत्राची नोंद ही गातेगाव व तांदुळजा क्षेत्रात झाली असुन १५ टक्के पेशा जास्त नोंद ही लातूरमंडळात नोंद झालेली आहे. (नकाशा क्र ४. १३ अ)

तर मूल्यबदल १० ते ०.५० टक्के पेशा कमी गातेगाव तांदुळजा व कासारखेडा मध्ये नोंद झाली असुन ०.७ टक्के पेशा जास्त मध्ये लातूरमंडळात नोंद झाली असुन ५ टक्के पेशा जास्त नोंद द्राक्षा फळबाग क्षेत्राची नोंद ही मुरुड या मंडळात झालेली आढळते.

संदर्भ ग्रंथ :-

१. डॉ. बी. पी. वांगीकर (१९९७) "बहुगुणी वृक्ष" पान नं १६ ते १२१
२. संपादक अन्नदाता, दैनदिनी (२००८) पेज क्र ३९६ ते ४००
३. डॉ. हरिश्चंद्र कापसे, पाच फळांझाडाची आधुनिक लागवड (१५ ऑगस्ट २००५) पेज क्र. १
४. प्रा. डॉ मूकंद गायकवाड (१५ मे २००२) "आंब्याची व्यापारी लागवड" पेज क्र. १ पेज क्र. ५०
५. प्रा. डॉ. सुरेश फुले (२००२) कृषि भुगोल पेज क्र. १४१ ते १५६

ISSN 2349-638X**www.aiirjournal.com**